Historisk årbog for Langeland, Sid og Skrynd. 2008.

»Ængstelse og Uhygge lå som et knugende Tryk over Alt og Alle«

I det 21ende århundrede, hvor globaliseringen er et faktum, opstår der med mellemrum frygt for verdensomspændende, dødelige epidemier, pandemier kaldet. Endnu er det ikke sket, men mange husker endnu – eller har fået fortalt – hvordan den såkaldt »spanske syge« gjorde et stort indhug i befolkningen, især de yngre i 1918-19. I det følgende kan man følge lægernes oplevelser af epidemien på Langeland via deres indberetninger. Hvis penicillinen havde været opfundet, kunne mange af dødsfaldene som følge af lungebetændelse have været undgået!

af Claus Schou

Af en oversigt i en medicinalindberetning (1) i Sundhedsstyrelsens arkiv i Rigsarkivet fremgår det, at dødsfaldene for hele landet pga. influenza eksploderede i juli 1918 til 263, hvor der kun havde været 14 måneden før. November blev den værste måned, da døde 7911. Dødstallet for hele året blev i alt 14.397. Hvad var der sket?

I kølvandet på 1. verdenskrig hærgede »Den spanske Syge« overalt på kloden – en såkaldt »pandemi«.(2) I en i øvrigt spændende artikel i »Odensebogen« for 2007 kan man læse, at mellem 50 og 100 millioner mennesker omkom. I en artikel om samme emne i tidsskriftet »Fortid og Nutid« opgives antallet af døde som noget mindre – »kun« 25 millioner. I Statens Arkivers tidsskrift »Siden Saxo« hedder det, at man mener, at op imod 50 millioner døde. Den ekstreme usikkerhed skyldes, at sygdommen hærgede i mange lande, hvor ingen opgørelser fandt sted – underudviklede lande, hvor den nødvendige administration ikke eksisterede, eller hvor kolonimagterne var forholdsvis ligegyldige overfor de stedlige befolkninger.

Muligvis var der tale om en art »fugleinfluenza«, som højst sandsynligt oprindeligt stammede fra USA. I hvert fald er det helt uretfærdigt, når man taler om »Den spanske Syge«. Grunden hertil er, at man i dette land ikke havde censur som i de krigsførende lande, og fordi en af de første syge i Spanien blev kongen, Alonso.

Når København fremhæves i det følgende, er det, fordi det var her, man havde de første sygdomstilfælde i Danmark.

H. Nyborg, der var læge i Rudkøbing, skrev i marts 1919 i sin indberetning om sygdomstilfældene i juli året før:

»De første Tilfælde ramte nærmest kun Folk, der kom fra Rejser (navnlig Kø-

benhavn) og deres Paarørende. Epidemien viste sig at være ret begrænset og ret mild, forsvandt næsten fuldstændig i September Maaned, men blussede op med voldsom Kraft i Midten af Oktober; ogsaa denne Gang kunde dens Forbindelse med København spores, idet de første Tilfælde viste sig hos rejsende fra København og hos Fiskere, der havde ligget paa Fiskeri i Køgebugt og jævnlig derfra havde besøgt København. – Epidemien begyndte omtrent samtidig i Rudkøbing og Bagenkop og bredte sig derfra over hele Øen; – omtrent samtidig optraadte den paa Ærø, hvor den navnlig i Marstal antog en voldsom og ondartet Karakter, men her syntes dens Optræden at være ganske explosionsagtig, idet den allerede var stærkt paa Retur i December Maaned; i Ærøskøbing var den paa sit højeste i Decbr. medens den i den øvrige Del af Kredsen var paa sit Højdepunkt i November, men holdt sig – omend i noget afsvækket Form – Aaret ud. Arbejdet var for samtlige Læger – hvoraf flere selv blev angrebne – næsten uoverkommeligt, og flere beklager paa Grund af Mangel paa Tid ikke at have kunnet gøre tilstrækkelig nøjagtige Iagttagelser over Epidemiens Forløb. –«

Forhenværende kredslæge H. H. Brock skriver om influenzaen:

»Det var 4 Personer, af hvilke 1 var tilflyttet som Functionær i Frelsens Hær, 3 Feriereisende fra København. Hos alle fire optraadte Sygdommen charakeristisk saavel ved sin Invasion (med Kulde, Hovedpine, stærkt udtalt Træthed, Smerter ved Synkningen og høj Feber) som i sit Forløb (med Lændesmerter, Bronchitis, Diarre og Epitaxis (næseblod). –

Saavidt mig bekjendt gav disse Tilfælde ikke Anledning til videre Udbredelse af Smitten, men denne var paa det Tidspunkt ad flere Veie kommen til Byen og Øen. –

Vel optraadte der i August og September ogsaa i min Praxis adskillige Tilfælde

Hans Henrik Brock (1846-1928) »maatte selv gaae tilkøis lidende af Influenza«. Var som 70årig gået af som kredslæge i 1916. Han var kommet til Langeland og Rudkøbing som »distriktslæge« – det var embedslægens betegnelse dengang i 1896. I 1899 blev han tillige skolelæge. Foto: Rudkøbing Byhistoriske Arkiv.

af Influenza, men det var dog først midt i October at Sygdommen optraadte saa udbredt og med saadan Voldsomhed baade paa Landet og i Byen, at Arbejdet blev saa at sige uoverkommeligt, i det mindste mindes jeg ikke, at min Tid i mange Aar har været saa optaget. Men den 29. October maatte jeg imidlertid give op og gaae tilkøis lidende af Influenza. –

At følge Smittens Veie lader sig ikke efter min Mening ikke gjøre, kun vil jeg som Skolelæge fremhæve Skolens Betydning som Arnested. –

Skolens Sommerferie blev ved ministerielt Paabud forlænget fra 19. August til 2. September, og Octoberferien paa Epidemikommisionens Foranstaltning forlænget paa ubestemt Tid. Men, da Sygdommen syntes aftaget, og da Skolen atter var traadt i Virksomhed den 6. December, blev der kort efter saa megen Sygdom ikke alene blandt Eleverne men ogsaa blandt Lærerne, som i den lange ufrivillige Ferie havde befundet sig vel, skjøndt udsatte for den samme Smitte, som alle Andre, at Skolegang for mange Klassers Vedkommende blev en Umulighed (f.eks. af en Klasse paa 34 var 20 fraværende).

Det er aldeles utvivlsomt, at de ganske særligt slette hygieiniske Forhold paa vore Skoler spiller en væsentlig Rolle som Aarsag til denne store Sygelighed.

Da jeg som ovenfor nævnt blev syg 29. Oct. og maatte overlade Fortsættelsen af Behandlingen af mine Patienter til Kollegaerne, som varetog min Praxis næsten en hel Maaned, vil jeg overlade til dem at udtale sig om de andre Spørgsmaal i Sundhedsstyrelsens Circulære. –«

Sygehuslægen Valdemar Møller skriver: »Billedet af aaret 1918's Sygdomsforhold er i den grad præget af Influenzaepidemien her som vel de fleste andre Steder i Landet, at andre Sygdomme er ligesom skudt til Side, hvad de vist ogsaa Talmæssigt har været. Epidemien, hvis Begyndelse, som for mit Vedkommende først blev iagttaget i Sommeren (Juli), har været langvarig, vedholdende og meget ondartet, og vedvarer endnu ved Aarets Slutning uden kendelige Tegn til Ændring i Styrke og Udbredelse. Den viste sig, som anført, i Sommerens Løb med spredte, vel udtalte, men ikke særlig stærke Tilfælde, men tog efterhånden, særlig fra Oktober, til i en næsten utænkelig og uhyggelig Grad, baade med Hensyn til Mængden af Tilfældene og Optræden af flere og flere svære – ofte efter kort Tid – faa Dage – dødelige forløbne Tilfælde, saa Ængstelse og Uhygge laa som et knugende Tryk over alt og alle, ikke mindst Lægerne, som trods al Iver og Anstrengelse kun meget vanskeligt – ofte ufuldkomment – kunde fyldestgøre de Krav, som Epidemien stillede til dem, alene med Hensyn til Omsorg for de Syge. Tid til Journalføring eller Optegnelser, som kunde bruges ved en blot tilnærmelsesvis nøjagtig statistisk Redegørelse for Epidemien, var der absolut ikke, hvor meget man end, i Erkendelse af et saadant Ma-

Valdemar Møller (1850-1922) »Billedet af aaret 1918's Sygdomsforhold er i den grad præget af Influenzaepidemien her som vel de fleste andre Steder i Landet, at andre Sygdomme er ligesom skudt til Side, hvad de vist ogsaa Talmæssigt har været.« Læge på Strynø 1876. Hospitaltalstjeneste i København 1880-1882. Praktiserende læge i Rudkøbing 1883. Sygehuslæge fra 1891-1921. Meget afholdt læge. Foto: Rudkøbing Byhistoriske Arkiv.

teriales store Betydning, kunde have ønsket det, efter at Epidemien havde manifesteret sig som saadan, og hvor godt man end erindrede Variationen i Tilfældene og Mangfoldigheden af Complicationerne under de to tidligere svære Epidemier herovre.

Og naar jeg gerne vil opføre Symptomerne, som konstant og utvivlsomt have været knyttede til sikre Tilfælde af Influenza, for bidrage til at gøre et Billede af selve Sygdommen, maa jeg altsaa ogsaa her beklage, at Meddelelsen ikke kan underbygges med bestemte Tal, selv om Iagttagelserne er paalidelige og ogsaa i denne mangelfulde Form maaske kunne have Betydning, i alt Fald sammenholdt med andre, baade for Bedømmelsen af denne Epidemi og af dens Forhold til tidligere.

De første Tilfælde optraadte sammen med og efter en del flere Tilfælde af Angina (halsbetændelse) og Bronchitis end vel ellers sædvanligt paa denne Aarstid; sagtens har de fleste maaske været Influenza uden at det har været muligt at skille Sygdommene fra hinanden.

Complicationer fra Luftvejenes Side have været de hyppigste, men der har i det Hele været Complicationer fra saa godt som alle Organer.

Hyppigst og mest fremtrædende har Pneumoni (lungebetændelse) været i mange Variationer; sjælden som almindelig croupøs Pneumoni (3) i Charakter og Forløb; i mange Tilfælde meget svære dødelige i Løbet af faa Dage med stærk Betagethed (påvirkning), insufficient Hjertevirksomhed, uklart Sensorium; fra tilsyneladende ringe Absens til voldsomme Delirier, blodige eller purulent, graaegrønt, stinkende Opspyt. Kun sjældent Krise, selvom der kunde vise sig Tilløb dertil paa Krisedagene. Ofte kunde Pneumonien kun (men sikkert) diagnostiseres ved Temperaturens Forhold, ved Crepitation (små knirkende lyde) uden

Dæmpning og Respirationsforandring; en enkelt Gang har jeg set høj Temperatur og subiginøst Expectorol (blodiblandet ophost) med pludseligt Ophør efter 2 Dage. Mange Tilfælde af Pneumoni have først vist sig nogle (3-4) Dage hen i Sygdommen efter begyndt Temperaturfald i Regelen efter Uforsigtighed, men ogsaa under ikke afbrudt Sengeleje. Angst hos Patienten har sikkert mange Gange haft skæbnesvanger Indflydelse.

Angina og Bronchitis have meget ofte været til Stede fra Sygdommens Begyndelse ved forholdsvis let forløbne Tilfælde; ligeledes »ondt i Halsen« uden særlig objektivt Fund.

Næseblødning har ligeledes hyppigt vist sig i Sygdommens Begyndelse, sjældent senere, ofte meget voldsomt, truende, i Reglen let standset og ophørt efter nogle Dages Forløb.

Opkastning og Diarre forholdsvis sjældne, gerne noget hen i Sygdommen, ofte sammen med Pneumoni, ofte svære og altid saa godt som refractære (modstandsdygtige) for al Behandling.

Acut Colit (pludseligt opstået tyktarmsbetændelse) i det hele kun faa Tilfælde, oftest voldsomme, har været mere tilgængelig for Behandling.

Cardialgi (hjertesmerter) med Smerter i Epigastriet (ribbens-mavetrekanten) ud i Side og Ryg, ikke sjælden i Sygdommens Begyndelse.

Icterus (gulsot) har særlig i Epidemiens første Tider vist sig i nogle Tilfælde, Forløbet som ved almindelig Epidemisk Icterus, men protraheret (udstrakt, langvarig), ogsaa hvor der ikke har været andre Complicationer.

Centralnervesystemet har i høj Grad været lidende som eneste Complication – i de første Dage af Sygdommen med stærk, indtil voldsom Hovedpine og Smerter i Rygrad, særlig i Nakke og Interscapularis (musklerne mellem skulderbladene); undertiden have Smerterne dog holdt sig længe, ogsaa efter at Sygdommen var hævet.

Tilstedeværende Tuberkulose synes constant at paavirkes uheldigt og at være blusset op, med og uden Bronchitis.

Graviditet maa efter min i øvrigt ikke store Erfaring, betragtes som uheldig i svære Tilfælde, om det naturligvis end er vanskeligt at bevise, hvor stor Skyld Graviditeten har i et sandsynligt i sig selv alvorligt eller ugunstigt Forløb.

Hvad angaar Alderen af de Angrebne har Sygdommen aldeles overvejende ramt unge Folk, omkring 20-30 Aar og Børn, i enkelte Tilfælde ned til 4-6 Maaneder gamle.

Med Hensyn til Incubationstiden er jeg ved Iagttagelser i Familier, hvor efterhaanden alle eller Størstedelen af Medlemmerne ere blevne angrebne, overbevist om, at den rigtigst maa sættes til ca. 2 Dage.«

En af de langelandske læger, der indberetter til Sundhedsstyrelsen, er Schlegel fra Humble. Han fortæller, at han i 1918 har behandlet hele 400 tilfælde af Influenza. Karls mor, sikkert også mor-

bror Johan, dennes kone Ellen og de snavsede naboer (se forrige artikel) har været blandt hans patienter:

»Influenzaen begyndte her omkring i Midten af Oktober og tog særlig haardt fat i Fiskerbyen Bagenkop. Her er nu ogsaa god Lejlighed til at en saadan Sygdom hurtigt breder sig. Beboerne bor tæt sammen, og der er et livligt dagligt Samkvem mellem Familierne. En mængde Familier angrebes straks, og næsten alle Medlemmer af samme Familie samtidigt, hvorfor det ofte var meget besværligt at faa de Syge passet. Sygdommen optraadte ret voldsomt, Patienterne var ret syge, selvom der ikke tilstødte komplikationer. Pneumonier var den hyppigste Følgesygdom men Hjertelammelse langt den farligste. Otitis media (mellemørebetændelse) har jeg enkelte Gange set.

De Dødsfald, der er forekomne i min Praxis ved Influenzaen har efter min Formening skyldtes Hjertelammelser. Med Hensyn til et let og gunstigt Forløb af Sygdommen har det været af største Betydning at Patienten betids er kommen til Sengs, og efter Forløbet ikke er gaaet for tidlig ud. Det har flere Gange lykkedes mig ved Isolation at hindre Smitteoverførsel fra den først smittede til de øvrige Medlemmer af Familien, jeg har ikke Indtryk af, at man smittes, undtagen naar man kommer ind i Sygeværelset. Her, som saavidt mig bekendt andre Steder, har Sygdommen kun angrebet de unge og halvgamle. Jeg har kun haft ganske faa Patienter over 50 Aar.

Ved Juletid var Sygdommen omtrent forbi i mit Distrikt, men efter Jul, da Befolkningen begyndte med Selskaber, Baller, Danseskoler og lignende blussede den op igen, men har vist sig med et langt mildere Forløb.«

I indberetningen for 1919 skriver H. Nyholm om forholdene på Langeland:

»Sygetallene har i 1919 saavel for Byerne som for Landets vedkommende været betydelig mindre end i 1918, hvilket udelukkende skyldes de færre antal Influenza, der vedvarede i Aarets første Maaned for efter en kortvarig opblussen i Februar i Landsognene praktisk talt at forsvinde ved Midten af Aaret.«

Tak til Peter Fransen fra »Landsarkivet for Fyn«, som har skaffet og kopieret det anvendte materiale, og til pensioneret læge Frans Engelstoft, som har »oversat« de lægelige udtryk for mig. Sidstnævnte er i øvrigt en slags langelænder, idet han tilbragte sin barndom i Humble, hvor hans far var apoteker. Frans er født i 1927.

Noter:

1 *En optegnelse fra embedslægen over sygdomme i området. De var forpligtet til at indsende oplysninger, men de indhentede selv oplysningerne fra de andre læger i deres distrikt og som her sendte rapporterne videre. Ølandenes lægekreds blev dannet i 1915 og bestod af en sammenlægning af Langeland og Ærø lægedistrikter.*

2 *»Pandemi« er betegnelsen for en epidemi, der breder sig over flere kontinenter.*

3 *Den nu forsvundne, men livsfarlige lungebetændelse, der kun ramte en enkelt lungelap.*

Litteratur:

»Fortid og Nutid« 2003, nr. 1, marts. Artiklen »Sygdommen kom som en eksplosion« af Lene Otto.

»Odensebogen 2007«. Artiklen »En dødelig influenza« af Hans Chr. Johansen og Thomas Skovgaard.

»Siden Saxo« 2007, nr. 2. Svar på læserspørgmål i »brevkasse«.

Artikelen »Nye virus invaderer verden« i »Illustreret Videnskab« 2006, nr. 14.